

ISSN 2091-5187

СЕРВИС

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ЖУРНАЛ

2024
2/2-сон

Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li Qilichov Islomiy banklar, insonlarning moliyaviy xavfsizligini ta’minlashdagi ahamiyati	152
Zarif Oripovich Axrorov Foyda solig‘i vositasida iqtisodiyotni tartibga solish	156
БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ, ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛ ВА АУДИТ	
Аскар Хайдарович Джумаев Иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида бухгалтерия ҳисобини синергетик самарасини ошириш масалалари	163
То‘лқин Ismatulla o‘g‘li Yahyoyev Qurilish korxonalarida ko‘rsatilgan qurilish xizmatlari bo‘yicha xarajatlar hisobi hamda tahlili	167
Jahongir Ahmadjon o‘g‘li Sagdullayev Yoshlar jinoyatchiligini oldini olish metodikasi tahlili	171
Шараф Урокбоевич Ташматов Интернет савдо хизматларига талабни шакллантирувчи омиллар таҳлили	175
ТАЪЛИМ, КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ ВА ПЕДАГОГИКА	
Саидахроп Гуломов, Мамаюнус Пардаев, Севара Бабаназарова, Хилола Очилова Янги Ўзбекистонда таълим, тарбия ва ақлий меҳнатнинг уйғунлигини таъминлаш	178
Дилбар Хасановна Асланова, Вазира Саидмуродовна Узакова Совершенствования организационно-экономического механизма подготовки конкурентоспособных специалистов с высшим образованием на рынке труда	184
Quvvat Haqnazarovich Aliqulov Oila va badiiy madaniyatni yangi avlod kadrlarini tayyorlashdagi falsafiy jihatleri	189
Фарангис Азамовна Ишанкулова Олий таълим муассасаси имижини шакллантиришнинг ўзига хос жиҳатлари	192
ЭЪТИБОРГА МОЛИК МАСАЛАЛАР	
Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев Бахтли ва комил инсон формуласи. Ҳалол йўл билан топилган маблағ – ўзингизники	197

Islamic Banking and Insurance, London, 2000.

5. Muazzam Ali and colleagues of authors, Development of an accounting system for ISLAMIC BANKING// Published by The Institute of Islamic Banking and Insurance, London, 1994.

6. Ahmed MD. Abdul Awwal Sarker. Une Évaluation des Instruments de Politique Monétaire Islamique Introduits dans Certains Pays Membres de l'OCI Sélectionnés// « Etudes en Economie Islamique », Vol.8, No.2, 2016 (69-129).

7. HATMI ZEINEB. La Banque Islamique comme réponse à l’instabilité de l’économie de crédit// thèse doctorale, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales de Paris et Institut Supérieur de Gestion de Tunis.

8. S. Drissi, Pr. Kh. Angade. La conduite de la politique monétaire dans un système financier islamique// Researches and Applications in Islamic Finance, Volume 2, Numéro 1, février 2018

Б.Киличов	B.Qilichov
Значение исламских банков в обеспечении финансовой безопасности людей	The importance of islamic banks in ensuring the people’s financial security
<p>Аннотация: статья посвящена исламским финансам, имеющим тенденции быстрого развития и стабильного роста, несмотря на различные экономические кризисы, механизмы, направленным на регулирование монетарной политики исламского бан-кинга, какие исламские механизмы могут быть использованы в развитии исламских банковских услуг в Узбекистане, их значение и возможности их применения на практике в условиях Узбекистана.</p> <p>Ключевые слова: исламские финансы, исламский банкинг, денежно-кредитная политика, Мушарака (Слияние), Мурабаха (Мудло), Иджара (Аренда), Мудараба (Отношения между предпринимателем и Мударибом), Салам (Соглашение о предоплате).</p>	<p>Abstract: The article is devoted to Islamic finance, which has tendencies of rapid development and stable growth, despite various economic crises, mechanisms aimed at regulating the monetary policy of Islamic banking, what Islamic mechanisms can be used in the development of Islamic banking services in Uzbekistan, their importance and the possibilities of their application in practice in the conditions of Uzbekistan.</p> <p>Keywords: Islamic finance, Islamic banking, monetary policy, Musharaka (Merger), Murabaha (Mudlo), Ijara (Lease), Mudaraba (Entrepreneur-Mudarib Relationship), Salam (Advance Payment Agreement).</p>

Zarif Oripovich Axrorov – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali dotsenti

FOYDA SOLIG‘I VOSITASIDA IQTISODIYOTNI TARTIBGA SOLISH

<p>Annotatsiya: ushbu maqolada foyda solig‘ining iqtisodiyotni tartibga solishdagi ta’siri o‘rganilgan. Mazkur maqola foyda solig‘i va iqtisodiy munosabatlarning muvofiqligini ta’minlashga, soliq siyosatining iqtisodiyotni tartibga solishdagi o‘rniga qaratilgan. Foyda solig‘i bo‘yicha imtiyozlar orqali iqtisodiyotni rag‘batlantirish, soliq va investitsiya siyosatining yuqori samaradorligini ta’minlash bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.</p> <p>Kalit so‘zlar: iqtisodiyot, foyda, foyda solig‘i, investitsiya, soliq siyosati, soliq imtiyozi, korporativ foyda, korporativ soliq.</p>

Kirish. O‘nlab yillar davomida korporativ foydani soliqqa tortishdagi o‘zgarishlarning iqtisodiy o‘shishga ta’siri ilmiy va siyosiy doiralarda bahsli masala bo‘lib kelgan. Korporativ soliqlarni kamaytirish tarafdorlari iqtisodchi olimlar soliq stavkalarining pastligi iqtisodiy o‘shishni kuchaytiradi, deb ta’kidladilar. Boshqa guruh iqtisodchi olimlarining fikricha esa, korporativ soliqlarni kamaytirishning iqtisodiyotning sezilarli o‘shish kuchaytiruvchi ta’siri amalga oshishiga shubha uyg‘otadi. Darhaqiqat, so‘nggi 40 yil ichida dunyo bo‘ylab korporativ foyda solig‘i stavkalarining pasayishi va korporativ soliq bazasining o‘shishi kuzatilgan, ammo

turli mamlakatlarda turli darajada amalga oshirilgan [1-2]. Xususan, rivojlangan mamlakatlarda korporativ soliq stavkalari oxirgi yigirma yil ichida sezilarli darajada kamaygan. OECD mamlakatlari o'rtasida 1980-yillarning boshlarida o'rtacha ko'rsatkich deyarli 50% ni tashkil etgan bo'lsa, 2001-yilga kelib bu ko'rsatkich 35% dan kamroqqa tushgan. Umumiy qabul qilinganidek, stavkalarni bunday darajadan pasaytirishning sababi soliq raqobati jarayoni bo'lib, bunda mamlakatlar ichki kapital oqimini jalb qilish uchun korporativ foyda soliq stavkalarini kamaytirish orqali bir-biri bilan raqobatlashadi.

Devereux va boshqalar tomonidan 1983-yildan 1999-yilgacha bo'lgan davrda 21 yirik sanoati rivojlangan mamlakatlar o'rtasidagi korporatsiya soliqlari bo'yicha raqobatning empirik tahlili amalga oshirilgan. Tahlilda kapital va firmalarning harakatchanligi haqidagi muqobil taxminlarga asoslangan raqobat jarayonining ikkita modelini ko'rib chiqilgan bo'lib, ushbu ikki model tegishli soliq stavkasi shakli haqida turli xil bashoratlarni keltirib chiqaradi. Birinchi model (EATR) shuni ko'rsatadiki, bu qonuniy soliq stavkasi yoki samarali o'rtacha soliq stavkasi joylashuv qaroriga ta'sir qiladi va shuning uchun hukumatlar tomonidan raqobatlashadi. Ikkinchi model (EMTR) kapitalning joylashishi imtiyozli stavkaga yoki samarali marjinal soliq stavkasiga bog'liqligini ko'rsatadi. Hukumatlar ikki o'lchovli soliq raqobatida ishtirok etadilar - ular bir vaqtning o'zida kapital uchun EMTRS va foyda uchun qonuniy stavkalar uchun raqobatlashadilar [1]. Heimbergerning ta'kidlashicha, korporativ soliq siyosati sohasidagi hukumatlar o'rtasidagi muvofiqlashtirilmagan strategik hamkorlik darajasi noaniq bo'lib qolmoqda, chunki tegishli ekonometrik tadqiqotlar natijalari juda xilma-xildir. Tahlil natijalar shuni ko'rsatadiki, korporativ foydani soliqqa tortishdagi raqobat ta'sirini ko'rsatadi [2].

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Empirik tadqiqotlar turli ma'lumotlar to'plamlari va ekonometrik usullardan foydalangan holda turli mamlakatlar guruhlarini va davrlarida korporativ soliqqa tortishning o'sish ta'sirini o'rganib chiqilgan. Biroq, olingan tahlil natijalarida farqlanishlar mavjud. Jumladan, bir qator tadqiqotlarda, masalan, Arnold va boshqalar; Lee va Gordon; Mertens va Ravnlari [3-5] olib borgan empirik tahlillarda korporativ soliqlarni kamaytirishning iqtisodiy o'sishga sezilarli va doimiy ijobiy ta'sirini aniqlashgan. Masalan, Lee va Gordonlarning ta'kidlashicha, qonuniy korporativ soliq stavkalari iqtisodiy o'sishning boshqa turli omillarini va boshqa standart soliq o'zgaruvchilarini nazorat qiluvchi o'rtacha iqtisodiy o'sishdagi tasavvurlar bo'yicha farqlar bilan sezilarli darajada salbiy bog'liqdir. Korporativ soliq stavkalarining oshishi mamlakatlar ichida kelajakdagi o'sish sur'atlarining pasayishiga olib keladi. Koeffitsiyent hisob-kitoblari shuni ko'rsatadiki, korporativ soliq stavkasini 10 foizga qisqartirish yillik o'sish sur'atini bir-ikki foiz punktiga oshiradi [4]. Mertens va Ravnlarning fikricha, korporativ soliqlarning qisqa muddatli ishlab chiqarishga ta'siri yuqori va korporativ soliq va jismoniy shaxslar daromad soliqlarining mehnat bozori va xarajatlar tarkibiy qismlariga ta'sirini ko'rib chiqishda farqlash muhimdir [5].

Boshqa tadqiqotlarda esa masalan, Angelopoulos va boshqalar; Widmalm; Gale va boshqalar; Kate va Millionislarning [6-9] tadqiqotlarida sezilarli darajada salbiy ahamiyatsiz yoki hech bo'lmaganda ijobiy/salbiy natijalar olingan. Masalan, Gale va boshqalar soliq tushumlari ham daromad solig'ining yuqori stavkalari ham shtatlar bo'yicha va vaqt o'tishi bilan iqtisodiy o'sish yoki bandlik bilan barqaror bog'liqlik mavjud emasligini va daromad solig'ining yuqori stavkalari firma yaratilish tezligiga salbiy ta'siri iqtisodiy nuqtayi nazardan ta'sir unchalik katta emasligini ta'kidlashgan [8]. Ammo, Kate va Millionislarning fikricha, turli yo'llar bilan baholangan korporativ soliq iqtisodiy o'sish sur'atlari bilan salbiy bog'liq emas. Mamlakatlar o'rtasidagi bu munosabatlarning potensial farqlanishi o'rganilganda, kapitalga soliq va o'sish sur'atlari rivojlangan mamlakatlar uchun odatda ijobiy bog'liqligi, lekin rivojlanayotgan mamlakatlar uchun bu munosabatlar ko'p hollarda statistik jihatdan ahamiyatsizligi aniqlangan. Ijobiy kapitalga soliq stavkalari o'sish ichki innovatsiyalar faolligi bilan ta'minlangan yetakchi iqtisodiyotlarda uzoq muddatli o'sish sur'atlarini oshirishi mumkin [9].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida foyda solig'i orqali iqtisodiyotni tartibga solishga oid xalqaro hamda milliy tajribalar bo'yicha ilmiy tadqiqotlar o'rganildi. Maqolani shakllantirish jarayonida kuzatish va tanlab olish, ilmiy-nazariy, empirik kuzatuv usullardan

foydalanilgan. Tadqiqot natijalarining ishonchligi tadqiqotda qo'llanilgan xorijiy va milliy rasmiy manbalardan foydalanilgani bilan izohlanadi.

Tahlil va natijalar. Fikrimizcha, korporativ soliq va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik bo'yicha mavjud empirik adabiyotlardan korporativ soliq siyosati makroiqtisodiy o'sishga qanday ta'sir qiladi? degan savolga to'g'ri va to'liq xulosalar chiqargan holda javob berish murakkab masala hisoblanishi mumkin. Bu bir qator nazariy va empirik makroiqtisodiy tadqiqotlarning asosiy tadqiqot savoli bo'lib, amalga oshirilayotgan soliq islohotlari tufayli bu iqtisodchi olimlar va soliq siyosatini ishlab chiqaruvchilarning diqqat markazida masalaga aylanadi. Neoklassik Solow modelida iqtisodiy o'sish ishlab chiqarish omillari mehnat va kapitalning to'planishiga bog'liqdir. Har qanday soliq strukturasi kapital-mehnat nisbati muvozanatini hosil qiladi va aholi jon boshiga YAIMning yanada o'sishi ekzogen texnik o'zgarishlar natijasida yuzaga keladi. Bunday sharoitda soliq siyosatining iqtisodiy o'sishga uzoq muddatli ta'siri bo'lmasligi kerak, chunki barqaror o'sish sur'atlari uchun soliq tuzilmasi tomonidan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan noto'g'ri taqsimlashlar ko'lami ahamiyatsiz. Biroq, kapital daromadiga soliq solishning o'sish va aholi jon boshiga daromadning barqaror darajasiga salbiy o'tkinchi ta'siri bo'lishi mumkin va bir muvozanatdan ikkinchisiga o'tish davrlari yillar yoki hatto o'nlab yillar davom etishi mumkin [10].

So'nggi paytlarda endogen o'sish nazariyasi alohida iqtisodiy agentlarning turli qarorlarini (masalan, ta'lim yoki ilmiy-tadqiqot ishlariga xarajatlar bo'yicha) umumiy iqtisodiy o'sish bilan bog'ladi va bu tanlovlarga iqtisodiy siyosat qarorlari ta'sir qiladi [11]. Soliq siyosatining iqtisodiy o'sishga ta'siri haqida munozara ketganda, empirik adabiyotlarda gipotezalarni tekshirishga asos bo'lgan asosiy nazariy muammo shundaki, korporativ soliqlar rag'batlantirishni buzishi mumkin [12]. Chunki soliqlar kapital narxini oshiradi va soliqdan keyingi daromadlarni kamaytiradi, yuqori soliq stavkalari investitsiyalarni (innovatsiyalarga) va shuning uchun iqtisodiy o'sishga to'sqinlik qilishi mumkin.

Ferede va Dahlbylar tomonidan 1977-2006-yillardagi panel ma'lumotlaridan foydalangan holda Kanada provinsiyalaridagi soliq stavkalarining iqtisodiy o'sishga ta'sirini ko'rib chiqilgan. Tahlilda yuqori provinsiyadagi korporativ foyda solig'i stavkasi xususiy investitsiyalarning qiqsarishi va iqtisodiy o'sishning pasayishi bilan bog'liqligi aniqlangan. Empirik baholash natijalariga ko'ra, korporativ foyda solig'i stavkasining 1 foizga kamayishi, yillik o'sish sur'atlarining 0,1 foizdan 0,2 foizgacha oshishi olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, chakana savdo solig'idan federal qo'shilgan qiymat solig'i bilan uyg'unlashtirilgan savdo solig'iga (sales tax) o'tish provinsiyaning investitsiyalari va o'sishini rag'batlantiradi [12].

Shevlin va boshqalarning fikricha, korporativ soliqlar va kelajakdagi makroiqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik bo'yicha avvalgi tadqiqotlar qarama-qarshi dalillarni taqdim etgan. Bunday qarama-qarshi natijalar qisman bo'lsa-da, soliq imtiyozlari, soliq chegirmalari, firmalarning soliqqa tortish va soliqni rejalashtirishning murakkabligi e'tiborga olinmaydigan qonun hujjatlarida belgilangan korporativ soliq stavkalaridan foydalanish bilan bog'liqdir [13]. Shu sababdan, ular tomonidan ro'yxatdan o'tgan firmalarning samarali naqd soliq stavkalarini umumlashtiruvchi muqobil soliq stavkasining indikatori taklif qilingan bo'lib, bu indikator nafaqat qonunchilikda o'rnatilgan soliq stavkalarini, balki soliq qonunchiligini qo'llash va firmalarning soliqni rejalashtirishning boshqa xususiyatlarini ham aks ettiradi. Shevlin va boshqalar tomonidan har bir mamlakatdagi barcha ochiq ro'yxatga olingan firmalarning o'z darajasidagi moliyaviy ma'lumotlariga asoslangan holda pastdan yuqoriga yondashuvdan foydalangan holda umumiy korporativ soliq stavkasi uchun mamlakat darajasidagi samarali soliq stavkasini hisoblangan. Xususan, ushbu ko'rsatkichni yil uchun firma darajasidagi samarali soliq stavkasi jami aktivlarining o'rtacha og'irligi sifatida hisoblashgan va bunda samarali soliq stavkasi soliqqa tortilgunga qadar to'langan daromadga bo'lingan pul soliqlari sifatida aniqlanadi.

Shuni ta'kidlash joizki, taklif qilingan mazkur o'lchov har bir mamlakat iqtisodiyotining kichik qismini tashkil etgan kompaniyalarga asoslangan bo'lib, bu ro'yxatga olingan kompaniyalar bo'yicha hisoblangan samarali soliq stavkalari qonunchilikda o'rnatilgan soliq stavkalariga nisbatan haqiqiy soliq yukini aniqroq ko'rsatishi avvaldan noma'lumdir. Korporativ

soliq stavkalari uchun yangi proksi asosidagi olingan natijalarga ko‘ra, korrupsiya tufayli hukumatlar iqtisodiyotni boshqarishda samarasi bo‘lsa yoki rivolanish imkoniyatlari yuqori bo‘lgan firmalar yoki tarmoqlarga samarasiz soliq imtiyozlari qo‘llanilsa, pastroq stavkadagi korporativ soliqlar makroiqtisodiy o‘shish uchun ijobiy bo‘lishi mumkin [13]. Korporativ soliqlar iqtisodiy o‘shishga ta‘sir qilishi mumkin bo‘lgan yana bir kanal bu ularning jami omillar unumdorligiga ta‘siridir, bunda soliqlar omillar bahosini buzadi va taqsimlash samaradorligining pasayishiga olib keladi. Samaradorlikni yo‘qotish bu jami omillar unumdorligini kamaytirishi mumkin.

Djankov va boshqalarning ta‘kidlashicha, korporativ soliqning samarali stavkasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va tadbirkorlik faoliyatining umumiy hajmiga sezilarli darajada salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Xususan, korporativ foyda solig‘i stavkasini 10 foizga oshirish jami investitsiyalarning YAIMga nisbatini 2 foiz punktga kamaytirishga olib keladi. Korporativ soliq stavkalari o‘shish bilan salbiy bog‘liq va norasmiy iqtisodiyot hajmi bilan ijobiy bog‘liqdir. Korporativ soliq stavkalarining ijobiy natijalari uchun boshqa soliq stavkalari, soliq ma‘muriyatchiligi sifati, mulkiy huquqlar xavfsizligi, iqtisodiy rivojlanish darajasi, inflyatsiyani tartibga solish va savdoga ochiqlik uchun nazoratni kiritish uchun muhimdir [14]. Chamley fikricha, kapitalga optimal soliq solish nazariyalaridan kelib chiqib, soliq siyosatini ishlab chiqishda kapitalga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta‘sir etadigan, jumladan, kapital o‘shishiga, dividend va foizli daromadlarga soliqlardan qochish lozim [15]. Bundan tashqari, Atkeson, Chari va Kehoelarning fikricha, statsionar holatda kapitaldan daromadga nol stavkada soliq solish optimal hisoblanadi, agarda qo‘shimcha cheklovlar kapitalga bog‘liq bo‘lmasa, aksincha bo‘lsa optimal hisoblanmaydi [16]. Andrew fikricha, agarda kapitalni sotib oluvchilarga soliq bazasidan kapital xarajatlarni chegirib tashlash ko‘zda tutilgan bo‘lsa, kapitaldan daromadga doimiy stavkadagi soliq solinishi buzilish hisoblanmaydi. Shu bilan birga, kapitaldan daromadga soliqning ushbu spetsifikatsiyasi nol samarali kapital soliq stavkasi o‘rnatilishiga qaramasdan, kapitalga foyda solig‘i sezilarli daromad keltirishi mumkin [17]. Biroq, Andrew yalpi investitsiya chegirilgan holda davlat xaridlari kapitalning yalpi daromadidan oshmagan sharoitda optimal soliq tizimi kapitaldan daromadga ijobiy soliq stavkasi va mehnat daromadiga nol darajali soliq stavkasidan iborat bo‘lishi kerakligini ko‘rsatib o‘tgan. Bu Chamley va Judd [18]larning tadqiqot natijalariga teskari bo‘lib, davlat xaridlari ekzogen oqimlarining to‘lovi uchun optimal soliq tizimi uzoq muddatli davrda kapitalga nol darajali stavkadagi soliq solinishi va bunda soliq tushumlari mehnatdan daromadlarga buzuvchi soliq hisobidan ta‘minlanadi [15].

Umuman olganda, optimal soliqqa tortish bo‘yicha an‘anaviy ilmiy adabiyotlardan kelib chiqadigan bo‘lsak, korporativ soliq stavkasi nolga teng bo‘lishi kerak degan xulosaga kelish mumkin. Biroq, so‘nggi modellarda optimal korporativ soliq stavkasi nolga teng bo‘lmagan va yuqori korporativ soliqqa tortish hatto iqtisodiy o‘shishni tezlashtirishi mumkin bo‘lgan natijalar olingan. Chamley va Juddlar kapital to‘planishi va cheksiz yashash agentlari bilan standart neoklassik o‘shish modelida barqaror holatda na soliq, na kapital subsidiyalari optimal bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatdi. Masalan, Aghion va boshqalar kapital solig‘ining soliq yukini mehnatga soliq solishdan chetlashtirish orqali iqtisodiy o‘shishga yordam berishini ko‘rsatish uchun innovatsiyalarga asoslangan o‘shish modelidan foydalangan. Natijada, zaruriy davlat xarajatlari tendensiyasini hisobga olgan holda, nol soliq/kapital subsidiyasi optimal hisoblanmaydi. Xususan, davlat xarajatlari darajasi va mehnat taklifining daromad egiluvchanligi qanchalik yuqori bo‘lsa, kapital daromadlari shunchalik kam subsidiyalanishi va soliqqa tortilishi zarur. Kapitaldan daromadga soliq solmaslik, mehnatga yuqori stavkada soliq solinishi kerakligini anglatadi. Bu o‘z navbatida, ishchi kuchi taklifiga va shuning uchun innovatsiyalar bozori hajmiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ma‘lum bir ishchi kuchi taklifi uchun kapitalni soliqqa tortish innovatsiyalarga bo‘lgan rag‘batni ham pasaytiradi, shuning uchun davlat xarajatlari yoki ishchi kuchi taklifining egiluvchanligi past bo‘lsa, kapital daromadini subsidiyalash optimal bo‘ladi [11].

Fikrimizcha, nazariy ilmiy adabiyotlardagi turli modellar asosida korporativ soliqqa tortishning iqtisodiy o‘shishga umumiy ta‘siri haqida turli xil xulosalarga olib kelishi mumkin.

Biroq, empirik tahlillarda amalga oshirilgan testlarning asosiy nazariy prognozida korporativ soliqlarni oshirish iqtisodiy o'sishni pasaytiradi va aksincha, korporativ soliqlarning kamayishi iqtisodiy o'sishga yordam berishi mumkin.

Gechert va Heimbergerlarning ta'kidlashicha, biroq, nazariy adabiyotlarning sharhi quyidagilarni taklif qiladi: a) qisqa muddatli va uzoq muddatli o'sish ta'sirini farqlash samarali bo'lishi mumkinligi; b) o'sish ta'siri hech bo'lmaganda qisman korporativ soliqlar qanday o'lanishiga bog'liq bo'lishi mumkinligi; c) korporativ soliq o'zgarishlari daromadning boshqa tarkibiy qismlariga va davlat xarajatlari qarorlariga qanday ta'sir qiladi [10]. Iqtisodchi olimlar tomonidan agar soliq tushumlaridan yanada samarali davlat xarajatlari uchun foydalanilsa, kapitalni soliqqa tortish iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkinligini ko'rsatib o'tilgan [19]. “Och qolgan hayvon” (starving the beast) gipotezasi soliqlarni qisqartirish kelajakda yuqori qarzarlar va yuqori soliqlar o'rniga davlat xarajatlarining kamayishiga olib keladi, deb ta'kidlaydi. Xususan, Fuest va boshqalarning tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, soliq tushumlarining tashqi qisqarishi ikki yildan uch yilgacha kechikish bilan davlat xarajatlarining taxminan bir xil miqdorda qisqarishiga olib keladi. Daromad tushumlarini 1 yevroga kamayishi, ma'muriyat va ijtimoiy ta'minot uchun davlat xarajatlarini har bir holatda 30 dan 45 sentgacha, infratuzilmaga xarajatlarni esa 10 sentgacha qisqartirishiga olib keladi. Biroq, daromad tushumining qamayishining ta'lim, huquqiy himoya va jamoat xavfsizligi yoki madaniyat sohasiga sarflanadigan xarajatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatmagan [20].

Widmalm OECD a'zo bo'lgan 23 mamlakatlar bo'yicha 1965-yildan 1990-yilgacha yig'ilgan ma'lumotlardan foydalangan holda, soliq strukturasi iqtisodiy o'sishga ta'sir ko'rsatadigan dalillarni aniqlangan. Xususan, jismoniy shaxslarning daromadlarini soliqqa tortish natijasida olingan soliq tushumlarining ulushi iqtisodiy o'sish bilan salbiy bog'liqdir. Bundan tashqari, soliq tushumlarining uzoq muddatli daromad egiluvchanligi nuqtayi nazaridan o'lanadigan soliq progressivligi past iqtisodiy o'sish bilan bog'liqligi haqida ba'zi empirik dalillar mavjud [21].

Biroq, kutilganlardan farqli o'laroq, korporativ foyda solig'i umumiy soliqqa tortishdagi ulush sifatida iqtisodiy o'sish bilan ijobiy, zaif bo'lsa-da, korrelyatsiyaga egaligi aniqlangan. Empirik ilmiy adabiyotlarda soliq strukturalarining ta'sirini ta'kidlagan holda, korporativ soliqqa oid o'zgarishlar alohida emas, balki boshqa soliqlarning tarkibiy qismlaridagi o'zgarishlar yoki budjet cheklovlari orqali davlat xarajatlari bilan bog'liq holda ko'rib chiqilishi kerakligi keltirib o'tilgan. Yuqori korporativ soliqlar texnologiya chegarasida ilg'or iqtisodlarning o'sishiga yordam berishi mumkin, chunki yuqori korporativ soliqlar xususiy innovatsion faoliyatni rag'batlantirishi va samarali davlat xarajatlari uchun daromadlarni oshirishi mumkin.

Bundan tashqari, korxonalar, shuningdek, soliq xarajatlarining ko'p qismini iste'molchilar yoki xodimlarga o'tkazishlari mumkin, bu esa biznes qarorlarini qabul qilishda soliqqa tortish rolini yana kamaytirishga olib keladi. Xulosa qilib aytganda, mavjud empirik adabiyotlar korporativ soliqqa tortishning iqtisodiy o'sishga ta'siri bo'yicha turlicha natijalarni taqdim qiladi. Biroq, bunday natijalarga qisman ma'lumotlar va usullarning turli xil tanlovlari, shuningdek tadqiqot masalasiga yondashuvlarning xususiyatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Mamlakat tanlovi, ma'lumotlarning ochiqligi, korporativ soliq o'zgaruvchisini o'lehovidagi tanlovlar, shuningdek, potensial endogenlik va teskari sabab-oqibat muammolarini hal qilishda turli yondashuvlar mos ravishda tadqiqot natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Mazkur empirik tahlilda panel ma'lumotlari bazaviy regressiyasida doimiy ta'sirlar (fixed effect model) va tasodifiy ta'sirlar bilan (random effect model) modellaridan foydalanish mumkin. Empirik tadqiqotlarda korporativ solig'ini iqtisodiy o'sishga ta'sirini baholashda, iqtisodiy o'sish bog'liq o'zgaruvchi sifatida va korporativ soliqlar mustaqil o'zgaruvchisi sifatida ko'rib chiqilgan. Tadqiqotlarda panel ma'lumotlar asosida quyidagi umumiy ekonometrik model asosida baholash mumkin:

$$g_{it} = \alpha_{it} + \alpha_1 T_{it} + \alpha_2 Z_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

bu yerda: y_{it} - t davrga i mamlakat yoki region bo'yicha iqtisodiy o'sish;

α_{it} -mamlakat yoki regionning muntazam bo‘lgan ta’siri;
 T_{it} -korporativ soliq;
 Z_{it} -boshqa o‘zgaruvchining vektori;
 ε_{it} -statistik xatoliklar.

Yuqorida keltirib o‘tilganlardan kelib chiqib, korporativ foyda solig‘ining iqtisodiy o‘rishga ta’sirni aniqlash yuzasidan ilmiy adabiyotlarning o‘rganish quyidagi xulosalarga olib kelgan: korporativ soliq va iqtisodiy o‘rishning bog‘liqligi korporativ soliqlarni kamaytirish iqtisodiy o‘rish sur‘atini oshiradi degan fikr-mulohazalarga tayangan ilmiy adabiyotlarning tanlovi bilan tavsiflanadi; Ushbu yondoshuvning tuzatilgandan so‘ng va tadqiqotlarning heterojenligini hisobga olgan holda, korporativ soliqqa oid o‘zgarishlar iqtisodiy o‘rishga iqtisodiy jihatdan yoki statistik jihatdan ahamiyatli ta’sir ko‘rsatmaydi. Bu natija korporativ soliqlar va iqtisodiy o‘rish o‘rtasidagi mumkin bo‘lgan endogenlik muammolarini hisobga olgandan so‘ng tasdiqlanadi [10].

Xulosa va takliflar. Tadqiqotlar bo‘yicha aniqlangan ta’sirlarning farqlanishini batafsil o‘rganib chiqqan holda, quyidagi asosiy natijalarni qayd etish mumkin:

birinchidan, qisqa vaqt oralig‘ini hisobga olsak, korporativ soliq imtiyozlari o‘rish uchun samarasi nisbatan kamroqdir;

ikkinchidan, samarali o‘rtacha korporativ soliq stavkasini ko‘rib chiqish orqali ham stavka, ham bazaviy o‘zgarishlarni hisobga olish soliqlarni kamaytirishga javoban biroz ijobiy o‘rish sur‘atlariga olib kelishi mumkin, biroq, bu YAIMdagi korporativ soliq ulushlari yoki qonuniy soliq stavkalari bo‘yicha samarali marjinal soliq stavkalari qo‘llanilgan adabiyotlarning qolgan qismiga nisbatan yuqori ko‘rsatkichdir va natija ham meta-regressiya hisoblagichidagi o‘zgarishlarga to‘liq mos kelmaydi;

uchinchidan, korporativ soliq o‘zgarishlarining iqtisodiy o‘rishga ta’siri bo‘yicha OECDga a‘zo bo‘lgan hamda a‘zo bo‘lmagan mamlakatlar o‘rtasida sezilarli farq mavjud emasdek ko‘rinishi;

to‘rtinchidan, so‘nggi olib borilgan tadqiqotlarda korporativ soliqni kamaytirishning iqtisodiy o‘rishni kuchaytiruvchi ta’sirini kamroq aniqlanganligi.

Xulosa qilib aytganda, agar davlat xarajatlari qat’iy ushlab turilgan bo‘lsa, korporativ soliqning o‘zgarishi munosabati bilan budjetning boshqa tarkibiy qismlari bilan nima sodir bo‘lishi muhim hisoblanadi. Korporativ soliqni oshirish iqtisodiy o‘rish uchun nisbatan salbiy ta’sir qiladi, fiskal konsolidatsiya o‘rniga davlat xarajatlari uchun qo‘shimcha daromadlardan foydalanish endogen o‘rish modellarining nazariy dalillari va davlat kapitalining sezilarli mahsuldorligi haqidagi empirik dalillarga muvofiq o‘rishni ta’minlashi mumkinligini anglatadi.

Natijalardan kelib chiqadigan bo‘lsak, tarkibiy iqtisodiy islohotlar iqtisodiy o‘rish manbai sifatidagi munozaralarda korporativ soliqqa tortishga alohida e’tibor qaratish odatda, ortiqcha masala bo‘lib ko‘rinishi mumkin. Korporativ soliqlarning kamayishi xalqaro soliq raqobatini rag‘batlantirgan holda, sezilarli iqtisodiy o‘rishga hissa qo‘shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Devereux, M. P., Lockwood, B., & Redoano, M. (2008). Do countries compete over corporate tax rates? *Journal of Public Economics*, 92(5-6), 1210-1235.
2. Heimberger, P. (2021). Corporate tax competition: A meta-analysis. *European Journal of Political Economy*, 69, 102002.
3. Arnold, J. M., Brys, B., Heady, C., Johansson, Å., Schwellnus, C., & Vartia, L. (2011). Tax policy for economic recovery and growth. *The economic journal*, 121(550), F59-F80.
4. Lee, Y., & Gordon, R. H. (2005). Tax structure and economic growth. *Journal of public economics*, 89(5-6), 1027-1043.
5. Mertens, K., & Ravn, M. O. (2013). The dynamic effects of personal and corporate income tax changes in the United States. *American economic review*, 103(4), 1212-1247.
6. Angelopoulos, K., Economides, G., & Kammass, P. (2007). Tax-spending policies and economic growth: theoretical predictions and evidence from the OECD. *European Journal of*

Political Economy, 23(4), 885-902.

7. Widmalm, F. (2001). Tax structure and growth: are some taxes better than others? Public choice, 107(3), 199-219.

8. Gale, W. G., Krupkin, A., & Rueben, K. (2015). The relationship between taxes and growth at the state level: New evidence. National Tax Journal, 68(4), 919-941.

9. Kate, F. T., & Milionis, P. (2019). Is capital taxation always harmful for economic growth? International Tax and Public Finance, 26, 758-805.

10. Gechert, S., & Heimberger, P. (2022). Do corporate tax cuts boost economic growth? European Economic Review, 147, 104157.

11. Aghion, P., & Howitt, P. W. (2008). The economics of growth. Cambridge and MA: MIT press.

12. Ferede, E., & Dahlby, B. (2012). The impact of tax cuts on economic growth: Evidence from the Canadian provinces. National Tax Journal, 65(3), 563-594.

13. Shevlin, T., Shivakumar, L., & Urcan, O. (2019). Macroeconomic effects of corporate tax policy. Journal of Accounting and Economics, 68(1), 101233.

14. Djankov, S., Ganser, T., McLiesh, C., Ramalho, R., & Shleifer, A. (2010). The effect of corporate taxes on investment and entrepreneurship. American Economic Journal: Macroeconomics, 2(3), 31-64.

15. Chamley, C. (1986). Optimal taxation of capital income in general equilibrium with infinite lives. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 607-622.

16. Atkeson, A., Chari, V. V., & Kehoe, P. J. (1999). Taxing capital income: a bad idea. Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, 23, 3-18.

17. Abel, A. B. (2007). Optimal capital income taxation. NBER Working Paper No. w13354. <https://www.nber.org/papers/w13354.pdf>.

18. Judd, K. L. (1985). Redistributive taxation in a simple perfect foresight model. Journal of public Economics, 28(1), 59-83.

19. Jones, L. E., Manuelli, R. E., & Rossi, P. E. (1993). Optimal taxation in models of endogenous growth. Journal of Political economy, 101(3), 485-517.

20. Fuest, C., F. Neumeier, and D. St'ohlker (2019). Tax Cuts Starve the Beast! Evidence from Germany. CESifo working paper 8009.

21. Widmalm, F. (2001). Tax structure and growth: are some taxes better than others? Public choice, 107(3), 199-219.

З.Ахоров	Z.Ahrorov
Регулирование экономики посредством налога на прибыль	Regulation of the economy through income tax
<p>Аннотация: в данной статье рассматривается влияние налога на прибыль на экономическое регулирование. В ней основное внимание уделяется обеспечению совместимости налога на прибыль и экономических отношений, роли налоговой политики в регулировании экономики. Разработаны предложения и рекомендации по стимулированию экономики и обеспечению высокой эффективности налоговой и инвестиционной политики за счет льгот по налогу на прибыль.</p> <p>Ключевые слова: экономика, прибыль, налог на прибыль, инвестиции, налоговая политика, налоговые льготы, корпоративная прибыль, корпоративный налог.</p>	<p>Abstract: this article examines the impact of income tax on economic regulation. It focuses on ensuring the compatibility of income tax and economic relations, the role of tax policy in regulating the economy. Proposals and recommendations have been developed to stimulate the economy and ensure high efficiency of tax and investment policies through income tax benefits.</p> <p>Keywords: economics, profit, income tax, investment, tax policy, tax incentives, corporate profit, corporate tax.</p>

ISSN 2091-5187

❧ “СЕРВИС” ❧

Журнал Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти таҳририят
бўлимида нашрга тайёрланди.

27.05.2024 йилда теришга берилди. 14.06.2024 йилда босишга рухсат этилди.
Офсет босма қоғози. Қоғоз бичими 60x84_{1/8}. “Times” гарнитураси. Офсет
босма усули. Шартли босма табоғи 15,76. Ҳисоб-нашриёт
табоғи 12,5. Адади 100 нусха. Буюртма № 0076В/24

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институтининг
матбаа бўлимида чоп этилди.
Лицензия № 025316.
Реестр № Х-119112.

Манзил: Самарқанд шаҳри, Шохрух кўчаси, 60-уй.

© Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, 2024.